

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2002 DÜNYA KUPASINA KATILAN ÜLKELERE YÖNELİK TUTUM VE ÖNYARGILARI

Yard. Doç. Dr. Serdar SAĞLAM*

ÖZET

Bu makale üniversite öğrencilerinin 2002 Dünya Kupası'na katılan ülkelere yönelik tutum ve önyargıları üzerine yapılan bir çalışmadır. 2002 Dünya Kupası karşılaşmalarının başlamasından yaklaşık 15 gün kadar önce katılma hakkını kazanmış ülkeler arasından temsili bir seçme yapılmıştır. Bu seçimde 5 tip ülke belirlenmiştir. İlki, dünya politikasında etkili devletler; İkincisi, sanayileşmiş, fakat dünya politikasında etkisi daha az olan devletler; Üçüncüsü, orta derecede gelişmiş devletler; Dördüncüsü, sanayileşmemiş, gelişmemiş veya Orta - Doğu ülkeleri; Beşincisi ise, İsrail. Dünya Kupasına katılan ülkelerin yanında, katılmayan ülkelere de ilaveler yapılarak hayali 38 karşılaşma düzenlenmiştir. Bu karşılaşmalar için tek tercih yapılması istenmiştir. 100 öğrencinin katıldığı anket uygulamalarının sonuçları, SSPS programında analiz edilerek çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2002 Dünya Kupası, tutum, kalıpyargı, önyargı

ABSTRACT

This article is the study made on the attitude and prejudice of the university students directed to the countries joined in the 2002 World Cup. A representative choose was made among the countries won the participation right to the 2002 World Cup tournament approximately fifteen days ago. The countries were determined as five types. First is the countries are effective on the world politics. Second is the industrialized countries but are less effective on the world politics. Third is the developing countries. Fourth is the non- industrialized, underdeveloped countries or middle- east countries. Fifth is Israel. In the study, thirty - nine countries which were not participated in the tournament were added as if they were competitors as well as the countries participated in the World Cup. Only one preference for the tournaments is required in the enquiry forms. The results of the questionnaire were analyzed within the SSPS programme.

Key Words: 2002 World Cup, attitude, stereotype, prejudice

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Bu makale üniversite öğrencilerinin 2002 Dünya Kupasına katılan ülkelere yönelik tutum ve önyargılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, 2001/2002 Bahar döneminde Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünün kodu ile açılan SOS 331.001 (Psikoloji), 311.002 (Felsefe) Kent Sosyolojisi ve SOS 438.001 İktisat Sosyolojisi derslerine devam etmekte olan öğrenciler üzerinde uygulanan anket formlarının çözümlenmesine dayanmaktadır. İlgili derslerin ikinci ara sınavları esnasında doldurulan anket formları daha sonra bilgisayar ortamında çözümlenmiştir. Analizlerin yapılmasında SSPS programı uygulanmış, frekans dağılımı yapılmış, çapraz tablolar alınmış ve sonuçlar tablo ve grafikler haline dönüştürülmüştür.

Dersler esnasında 97 öğrenci tarafından doldurulan anket formları, daha sonra yine aynı dersi alan 3 öğrencinin ilâvesi ile 100'e tamamlanmıştır. Bu durumda sonuçlar grafik kullanmaksızın net çıkmakta ve tablo ve grafiklere ihtiyaç hissedilmemektedir. Bu yüzden tablo ve grafikler kullanılmadan sadece sonuçların verilmesinin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Anketlerin uygulandığı tarih 14.05.2002 ve 15.05.2002 günleridir. Yani, Dünya Kupası karşılaşmalarından önce ve medyada henüz konu ile ilgili yoğun bir kampanyanın başlamadığı bir zamana rastlamıştır. Bu tarih özellikle seçilmiştir. Bu durumun da futbol karşılaşmalarındaki ülke tercihlerinde ülkelere yönelik tutum ve ön yargıların daha belirgin şekilde ortaya konulmasına zemin hazırlayacağı düşünülmüştür. Dünya Kupasında, maçların başlamasından sonra dünyanın muhtelif kısımlarındaki seyirciler için ülke tercihlerinde sadece "ülkelere yönelik" tarihî, dinî veya kültürel sebeplerden kaynaklanan tutum ve önyargıların belirleyiciliğinin azalacağı kabulünden hareket edilmiştir. Aksi takdirde maçları takip edenler için maçlardaki performans, oyunculara duyulan sempati vb. gibi futbolun kendi atmosferinin ankete katılanların tercihlerini etkilemesi söz konusu olabilecekti.

Dünya Kupası

Dünya Kupası futbol adına düzenlenen organizasyonların en önemlisidir. Her dört yılda bir küresel bir şölen halinde yaşanmaktadır. İletişim alanındaki gelişmeler her geçen yılda dünya kupasının cazibesini ve etki alanını artırmaktadır.

Dünya kupası fikri, ilk defa 1900'lü yılların başında ortaya atıldı. 1920'lerde böyle bir organizasyonun düzenlenmesini savunanların sayısı arttı ve nihayet iki Fransız'ın Jules Rimet ve Henri Delaunay'ın önyak olmasıyla ilk kupa 1930'da organize edildi (Yiğitoğlu 2002: 67).

1928 Amsterdam Olimpiyatları sırasında futbolda Dünya Kupası düzenlenmesi fikri ciddi biçimde doğdu. FIFA Genel Sekreteri Henri Delaunay tarafından gündeme getirilen Dünya Kupası fikri, FIFA'da kabul edildi. 1929 yılında Barcelona'da yapılan FIFA toplantısında, 1930 yılında ilk şampiyonanın düzenlenmesi kesinlik kazanınca, Uruguay ev sahibi adayı oldu (Güley, Erden 2002: 131).

Dünya Kupası ilk defa 1934'te İtalya'da, 1938'de Fransa'da, 1950'de Brezilya'da, 1954'te İsviçre'de, 1958'de İsveç'te, 1962'de Şili'de, 1966'da İngiltere'de, 1970'de Meksika'da, 1974'te Almanya'da, 1978'de Arjantin'de, 1982'de İspanya'da, 1986'da Meksika'da, 1990'da İtalya'da, 1994'te Amerika Birleşik Devletlerinde, 1998'de Fransa'da ve 2002'de ise Japonya ve Güney Kore'de gerçekleştirildi.

31 Mayıs 2002 Cuma günü Güney Kore'nin başkenti Seul'de Fransa-Senegal maçıyla başlayan Dünya Kupası 30 Haziran 2002 Pazar günü Japonya'nın Yokohama kentinde oynanan Almanya-Brezilya maçıyla sona erdi (cup2002.cjb.net. geocities.com/eleme 2002).

2002 Dünya Kupasına katılan takımlar şunlardır; A Grubu: Fransa, Danimarka, Uruguay, Senegal. B Grubu: İspanya, Slovenya, Paraguay, Güney Afrika. C Grubu: Brezilya, Türkiye, Çin, Kostarikâ. D Grubu: Güney Kore, Portekiz, Polonya, Amerika Birleşik Devletleri. E Grubu: Almanya, İrlanda Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Kamerun. F Grubu: Arjantin, İsveç, İngiltere, Nijerya. G Grubu: İtalya, Hırvatistan, Ekvador, Meksika. H Grubu. Japonya, Rusya, Belçika, Tunus (Çakır 2000:170).

Tutum Kavramı

Tutum kavramı sosyal psikolojinin temel konularından biridir. Murply ve Newcomb şöyle yazmışlardır. "Bütün sosyal psikoloji alanında belki de hiçbir kavram tek başına tutumlardan daha fazla yer işgal etmemiştir (Freedman, Sears, Carlsmith 1998: 337). Tutum konusundaki geleneksel tanımlardan her biri onu farklı bir yönüne vurgu yapar.

Tutum, geniş kapsamlı bir düşünsel süreç olması nedeniyle çok değişik tanımlara sahiptir. Bu yüzden tutumun diğer düşünsel kavramlarla olan bağlantı ve ilişkisi, konudan konuya ve yazardan yazara değişmektedir. Örneğin; ideoloji, kanaat, önyargı ve tutum kavramları bir çok yazar tarafından neredeyse eş anlamlarda kullanılmaktadır (Tolan, İsen, Batmaz 1991: 260).

G. W. Alport, “ bir tutum, yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan, ilgili olduğu bütün nesne ve durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkiye sahip ruhsal ve sinirsel bir hazırlık durumudur (Freedman, Sears, Carlsmith 1998: 267). Dobb tutumu, “bireyin içinde yaşadığı toplumda önemli olduğu düşünülen örtülü ve güdüleyici bir tepki “ olarak tanımlamıştır.

Muzaffer Şerif'e göre; tutum, kişinin insanlar, kurumlar, çeşitli hususlar hakkındaki görüşüdür ve diğer tüm güdüler gibi karakteristik ve seçici bir tepki tarzı belirler (Şerif 1996: 499).

Fishbein ve Ajzen; tutumu, öğrenme sonucunda sunulan herhangi bir nesneye tutarlı bir şekilde olumlu veya olumsuz tepkide bulunma eğilimi olarak ifade ederler (Sakallı 2001: 106). Eagly ve Chaiken ise, tutumu, belirli bir olguyu veya nesneyi belli bir ölçüde olumlu veya olumsuz olarak değerlendirerek ifade edilen psikolojik bir eğilim şeklinde tanımlarlar (Sakallı 2001: 106). Tutum, bir obje ile birey arasında etkileşim sonucu davranışı hazırlayan bir ön hazırlıktır da denilebilir (Silah 2000: 363).

Son yıllardaki tanımlara göre de; tutum, bireylerin farkında oldukları bir obje ile ilgili değerlendirmelerini içerir. Tutumlar çeşitli objelerin bellekte saklı tutulan olumlu veya olumsuz değerlendirmeleridir (Kâğıtçıbaşı 1999: 106). Belirli herhangi bir nesne, fikir, ya da kişiye karşı bir tutum, bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir. Bilişsel öğe, tutum nesnesine ilişkin inançlardan oluşur; duygusal öğe, inançlara bağlanmış heyecansal duygulardan oluşur ve davranışsal eğilim belirli bir biçimde “teпки göstermeye” hazırlıktır (Freedman, Sears, Carlsmith 1998: 267).

Katz'a göre tutum, dünyaya karşı olumlu, ya da olumsuz önyargılara sahip olmaktır. Tutumun temel yapısında iki temel nitelik göze çarpmaktadır; 1. Etkilenme (duyumsal boyut), 2. Bilişsel boyut (inanç boyutu) (Tolan, İsen, Batmaz 1991: 260).

Bu tanımlar incelendiğinde tutumların dört ana özelliğinden bahsedildiği görülmektedir; İlk olarak, tutumlar tepki vermeye hazır olmayı içerir. Bu tutum bir

nesneye (insan, grup, yer, fikir, eşya, durum, yiyecek vb. olabilir.) karşı belirli bir tepkide, davranışta bulunmaya hazır oluşu gösterebilir. İkinci olarak, tutumlar güdüleme gücüne sahiptirler. Bir nesne hakkında güçlü bir şekilde olumlu veya olumsuz tutuma sahip olma bireyin bu tutum yönünde davranmasına neden olacaktır. Ayrıca tutumların durağan olma özelliği vardır. İnsanlar belli bir yönde sahip oldukları tutumları değiştirmek istemezler. Örneğin; yirmi yaşlarında belirli bir siyasî partiyi destekleyen genç, ellili yaşlara geldiğinde de aynı partiyi destekleme eğilimindedir. Son olarak tutumlar, değerlendirmeyi içerir. Herhangi bir şey sevilir veya sevilmeyebilir. İnsanların bir nesne veya durum karşısında gösterdikleri davranışlar tutumlarının bir yansımasıdır (Sakallı 2001:106).

Muzaffer Şerif, tutum kavramının yanında sosyal tutum kavramını da kullanmaktadır. Ona göre; bir sosyal tutum, bir güdünün sahip olduğu temel özelliklere sahiptir. Böyle bir tutum, kişinin bazı olayların lehinde veya aleyhinde olmasına neden olur. Neyin tercih edilen, beklenen ve arzu edilen bir şey olduğunu belirler. Arzu edilmeyen ve kaçınılması gereken şeyleri gösterir. Bir tutum kişinin davranışında yol açtığı sonuçlar açısından bakıldığında amaca yöneliktir. Dolayısıyla, sosyal tutumlardan sosyal kökenli güdüler olarak bahsetmemizde bir sakınca yoktur (Şerif 1996: 491).

Birey gelişimi sırasında temasta bulunduğu kişilerle, durumlarla ya da gruplarla ilişkili olarak tutumlar oluşturur. Bir kez oluştuktan sonra bu tutumlar kişinin veya benzer durumlara, kişi yahut gruplara karşı karakteristik bir biçimde tepki göstermesine yol açar (Şerif 1996: 491).

Donald T. Campbell'e göre, sosyal bir tutum, sosyal nesnelere verilen tepkilerdeki tutarlılıktır. Tabii ki, bir kural olarak, sosyal bir tutumu açığa çıkaran bu tepki tutarlılığı, yalnızca tek bir bireyde değil, aynı grubun veya topluluğun diğer üyelerinde de görülür (Şerif 1996: 491).

Katz'a göre, tutumların dört önemli fonksiyonu vardır. Bunlardan birincisi, "uyumlaştırma fonksiyonu"dur ki, bu fonksiyon kişilerin iş ortamlarına uyumlarını sağlar. İkinci fonksiyonu, "bireysel savunma sistemini geliştirme"dir. Üçüncüsü, "değerleri açık hale getirme fonksiyonu"dur. Bir ortamda bulunan kişi o ortamın belirli kurallarını algılayacak, sonunda bir değer yargısına sahip olacaktır. Bu yargının etkisi altında kalarak belirli olay veya durumlara karşı tutumlar oluşturacaktır (Silah 2000: 395).

Tutumlar değişmeye karşı oldukça dirençli olmak eğilimindedirler. Genellikle yeni bir gerçek karşısında değişivermezler. Bu açıdan bilgilerle karşılaştırıldıklarında daha karmaşıktırlar. İnsanlar direnmeden ve küçümsenmeyecek ölçüde güçlü bir baskıyla karşılaşmadan tutumlarını değiştirmezler. Tutumlarla bilgiler arasındaki ayırım önemlidir. İkisini de birbirinden kesin çizgilerle ayırmak güç olmakla birlikte, tutumların ayırt edici ana özellikleri değerlendirme ve heyecan öğelerini içermeleridir. Aralarındaki temel farklılık, bir kez geliştikten sonra tutumların değişikliğe karşı daha dirençli olmalarıdır (Freedman, Sears, Carlsmith 1998: 320).

Bazen inançlar ve tutumlar birbiri ile karıştırılmakla birlikte aralarında büyük farklar vardır.

Tutumlar inançlarla ortak olarak, temel psikolojik süreçler ile davranışlar arasında aracı entegrasyonlar halinde bulunurlar. Daha belirgin manada söylersek, bir tutum, motivasyon, heyecan ve idrak süreçleriyle öğrenme sürecinin, ferdin dünyasının bir yönüne göre devamlı bir organizasyondur (Krech, Crutchfield 1980: 180).

~~Bir tutumun objesi, belli şartlar altında, ekseriya, belli hedefi olan, arzu edilen bir hareket ve faaliyet olarak görülür. Alman aleyhtarı tutumu olan bir Fransız, bir Alman'ı "kötü" olarak idrak eder (Krech, Crutchfield 1980: 180).~~

Bazı durumlarda tutumların bir gerginlik taşıması, tutum ile tutum objesinin fert bakımından istenen bir faaliyet olmasını sağlar. İnançlar yansız oldukları halde tutumlar ya "pro" (lehinde) veya "anti" (aleyhinde) dirler. İngiliz taraftarı veya Rus aleyhtarı bir tutumdan bahsedilebilir. Fakat dünyanın küre şeklinde oluşu hakkındaki inançlardan bahsederken böyle bir aleyhtarlık veya taraftarlık söz konusu değildir (Krech, Crutchfield 1980: 181).

Bir kişiyi kendi referans grubunun iyi bir üyesi yapan temel özellik, bu grupla ilişkili olarak oluşturduğu tutumlardır. Bir kişiye gruplarının veya kültürünün karakteristik özelliğini veren somut belirtiler, psikolojik birimler açısından bakıldığında o kişinin somut durumlarda sergilediği tutumlardır. Çünkü, bu tutumlar, bu kişinin sosyalleşmesinin (Yani, bir Fransız, Eskimo, Hopi, Amerikalı, Çinli v.b olmasının) tam anlamıyla psikolojik ürünleridir. Kısacası, insanın sosyalleşmesi, esas olarak, referans grubunun ya da gruplarının değer veya normlarına ilişkin olarak oluşturduğu tutumlarında açığa çıkar (Şerif 196: 492).

Muzaffer Şerif'e göre; tutumların özelliklerini şu şekilde sıralamamız mümkündür; 1. Tutumlar doğuştan gelmezler, belirli kişi, grup ya da olaylarla ilişkili olarak oluşturulur veya öğrenilirler. 2. Tutumlar az çok kalıcıdır. Bu ölçüt, kelimenin tam anlamıyla az kalıcı ya da çok kalıcı demektir. Yani, tutumlar öğrenilirler. 3. Tutumlar daima bir özne – nesne ilişkisini içerirler. Tutumlar bir kişi, grup, nesne, kurum, konu veya olay gibi belirlenebilir. Bir kişinin bir grup ya da kurumla olumlu veya olumsuz ilişkisi, siyasî ya da başka bir konuda hangi tarafta yer aldığı, bu hususlardaki tutumlarını açığa çıkarır. Tutumların oluşmasında ve işleyişindeki bu özne – nesne ilişkisi, tutumları sosyal değerler ya da normlar, kurumlar, gruplar ve çeşitli hususlarda (siyasî, iktisadî, dinî v.b) ilişkilendirir. 4. Bir tutumun göndergesi, az veya çok sayıda maddeyi kapsayabilir. Gönderge, tek bir maddeden ya da tek bir kategori altındaki çok sayıda maddeden oluşabilir. Belli bir grubun üyelerine büyükleri, "X ulusu saldırgandır" deyişi aktarılsa, X ulusunu oluşturan milyonlarca kişinin saldırgan görülmesi muhtemeldir. Milyonlarca maddeyi kapsayan böyle bir görüş, ancak genelleşmiş kavramların gelişmesiyle mümkündür. Bu da kavram oluşumunun temel süreci olan genelleştirme sürecini gündeme getirmektedir. 5. Tutumların güdusel – duygusal özellikleri vardır. Bu ölçüt, tutumu kişinin psikolojik yapısındaki diğer öğrenilmiş maddelerden ayırır. 6. Yukarıdaki beş ölçüt, tutumları diğer iç hallerden, ya da faktörlerden ayırır. Bütün tutumlar belli nesne, olay ya da kişilerle ilişkili olarak edinilmiş güdülerdir (Şerif 1996: 494- 496).

Kalıpyargı (Streotype) ve Önyargı

Kalıpyargılar, bir gruptaki üyelerin mizaçları hakkındaki inançlardır. Kalıpyargı tahminleri, bireysel düşünceler veya belli bir topluluğun vardığı fikir birliği halinde ortaya çıkabilir (Lord 1997: 299).

Önyargı ve kalıpyargılar, sosyal etkileşimin bir ögesidir. Çünkü belirli bir toplumda paylaşılmış ortak algılara dayalı bir sosyal hayatın vasıtalarıdır. Gerçeklik üstüne yaptıkları çarpıtmalarla grubun ortak hakikatlerini pekiştirirler (Bilgin 1994: 183). Kalıpyargı, tıpkı bir kalıp, bir klişe gibi, algı, bellek ve temsilleri etkileyen bir bakış çerçevesi; önyargı ise, deneyimden önce a priori (önsel) bir yargı olarak kanaatleri etkileyen bir hareket noktasıdır. Bir başka deyişle, kalıpyargı algı düzleminde yer alırken, bir sonraki aşamada ortaya çıkan önyargı, kavram oluşumuyla ilgilidir. Bu anlamda kalıpyargı, önyargıyı bir tür taşıma, ona destek olma, zemin hazırlama işlevi görür. Lipman'ın

kullandığı anlamda kalıpyargılar, “kafamızdaki imgelerdir”. Bu imgeler tıpkı algı objelerinin gerçek özellikleri gibi gösterdikleri objenin algılanmasında rol oynarlar (Bilgin 1994: 173).

Kalıpyargılar, bir toplumsal gruba (cinsiyet grubu, azınlık grubu, etnik grup, yaşlı, çocuk, mülkiyeli, Bilkentli) ilişkin inançlardır. Kalıpyargılar, bir toplumsal grubun çağrıştırdığı özelliklerdir. Bu özellikler bilişsel, duygusal, davranışsal özellikler veya değerlendirmeler olabilir ve tümüyle gerçeği yansıtmayabilirler. Kalıpyargılar her ne kadar bir tür bilişsel kalıp ise de çoğu zaman insanların kafalarında kalmayıp davranışsal sonuçlara da yol açabilmekte, farklı toplumsal grup mensuplarına karşı ayrımcılığa neden olabilmektedirler (Hortaçsu 1998: 229). Kalıpyargılar bir kez bir grupta yerleştikten sonra kalıcı olma eğilimi gösterirler (Şerif 1996: 654).

Önyargılar, belirli bir dış grup hakkında olumsuz dogmatik kanaatlerdir. Önyargıda bir yandan önceden ifade edilmiş, olgunlaşmamış, her türlü kanıttan önce peşinen karar verme ve öte yandan bireyden ziyade gruba yönelik oluş söz konusudur. Önyargılar davranışa dönüştürüldüğünde ise ayrımcılıktan söz edilmektedir. Yani, önyargı bir tutum, ayrımcılık ise bir davranıştır (Bilgin 1994: 172- 173).

Literatürde, “önyargı” dış gruplara karşı olumsuz bir görüş olarak kullanılmaktadır. Grup önyargısı, grup üyelerinin bir başka gruba ve bu grubun üyelerine karşı yerleşmiş normlardan kaynaklanan olumsuz tutumlar olarak tanımlanabilir. Önyargı grup normlarından kaynaklanan tutumları içerdiğinden, gündelik ilişkilerde ortaya çıkan bazı insanlardan kişisel olarak hoşlanmama tavrından tamamen ayrılabilir. Ancak, bireyin referans grubunun normlarıyla ilişkili olarak oluşturduğu diğer tutumlar gibi bir dış gruba karşı önyargı da ego sisteminin öyle bir parçası haline gelebilir ki, birey bu tavrını kişisel bir tercih olarak algılayabilir (Şerif 1996: 649).

Önyargının iki temel ögesi vardır; 1. Bir grup ya da kişiye karşı olumsuz bir duygu 2. Kalıpyargı, bireyleri tanımadan onları bir grubun üyesi olarak yargılamak. Önyargıda bu yüzden hem duygusal, hem de düşünsel öğeler bulunur. Bu iki öğenin etkisi altında kişi ayırt edici davranışta bulunur (Cüceloğlu 1991: 543).

Önyargılar konusunda çeşitli bakış açılarını gözden geçiren Alport, altı farklı yaklaşım ayırt etmiştir: Tarihi yaklaşım olarak nitelendirilebilecek olan birinci yaklaşım, önyargıları bazı sosyal grupların sosyo-ekonomik avantajlarını

koruma ve meşrulaştırma amacına hizmet eden bir vasıta olarak görür. Sosyo-kültürel yaklaşım, bir toplumun kültüründen ve alt kültürlerinden hareket ederek, önyargıları, sosyal değişmeye bir tepki olarak açıklar. Örneğin, anti-semitizm, kentleşmeye, şamar oğlanı arayışı, maruz kalınan olumsuz olaylara bir tepki olarak görülür. Durumsal yaklaşım önyargıları, bireyin maruz kaldığı çeşitli etkenlere, öğrenme ve şartlanmalara göre açıklamaya çalışır. Psikodinamik yaklaşım, önyargıları kişiliğin yapısı ve dinamiğine bağlı olarak açıklar. Fenemolojik yaklaşım, bireyin önyargı konusu olan uyarınları algılayışını ve subjektifliğini ön plana çıkarır. Uyarın-obje yaklaşımı, önyargıları, hedef grupların özelliklerinden itibaren anlamaya çalışır. Önyargıların hedef alınan etnik gruba, atfedilen niteliklerin yanı sıra, onun gerçek bir takım niteliklerini de temel aldığı, bir gerçeklik payı taşıdığı varsayılır. Bu yaklaşım, önyargıların elenmesi güç, en sert çekirdeği olarak nitelendirilebilir (Bilgin 1994: 174).

Önyargıların kaynaklarını açıklamaya yönelik muhtelif yaklaşımları şu şekilde sıralamamız mümkündür; 1. Önyargı çocuklukta öğrenilmiştir. 2. Önyargı kişiliğin bir parçasıdır. Bu görüş önyargı geliştirmeye uygun otoriter kişilik tipleri olduğunu ileri sürer. 3. Grup üyeliğinin doğal bir sonucu olarak önyargı; Hehri Tajfel, insanların doğuştan nesne, olay ve diğer insanları sınıflama, kategorileme eğilimi olduğunu söyler. Bu kategorileme, insanlar arasında gruplaşmalara yol açar. "Biz" ve "onlar" ortaya çıkar. Yaptığı araştırmalarda kişileri gelişigüzel gruplara koyup, onlara gelişigüzel isimler veren Tajfel, bir süre sonra her grubun kendi özdeşliğini geliştirdiğini ve diğer grubu yargılamaya başladığını görür. Ona göre; hangi grupta isek, o grubu "iyi", diğer grubu "kötü" görme eğilimini geliştiririz. 4. Önyargının temeli olarak algılanan benzerlik miktarı; Kişiler arası çekicilik ve tutum değişimi alanındaki araştırma bulgularına dayanarak Rokeach, önyargıların temelinde algılanan benzerlik ve farklılıkların yattığını ileri sürmüştür. Bize benzeyenleri çekici bulup onlardan hoşlanır, fakat bize benzemeyenlere karşı olumsuz tutum geliştiririz. Farklılık ne kadar çoksa olumsuz tutumun veya önyargının şiddeti de o kadar fazla olur (Cüceloğlu 1991: 544- 545).

Çeşitli ulusal gruplara karşı beliren kalıplaşmış tutumlarla ilgili incelemeler, bize tutumların gelişmesi ve durağanlığı hakkında etraflı bilgi sağlamaktadır. Bu bilgileri özetleyecek olursak; 1. Kalıplaşmış tutumların küçük yaşlarda gelişmeye başladığını, 2. Bu gelişmede siyasî, tarihî, ekonomik, kültürel vb. çeşitli etkenlerin rol oynadığını, 3. Çoğunlukla kalıplaşmış tutumların başkalarından, kulaktan dolma edinilen bilgilerle beslendiğini ve

gerçek bilgi eksikliğini kapatma ve gerçeği tanımlama görevini üstlendiğini, 4. Dolayısıyla, çoğu zaman için akılcı olmaktan çok duygusal nitelik gösterdiğini ve nihayet , 5. Bu özelliklerinin sonucu kalıplaşmış tutumların kolay değişmeyip zaman içinde oldukça durağan olduğunu söyleyebiliriz (Kâğıtçıbaşı 1999 : 133).

Anket Formlarının Hazırlanmasında Esas Alınan Hususlar ve Ülke Tercihleri

Bu çalışma için hazırlanan anket formunda katılan öğrencilere cinsiyet, bölüm, sınıf, doğum yeri, ailesinin ikamet ettiği yer, hayatının ilk on yılının geçtiği yer, baba ve annenin meslekleri, baba ve annenin eğitim durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Ayrıca kendisini dünya görüşü bakımından hangi fikir akımlarına, düşünce sistemlerine veya siyasî gruplara yakın hissettiklerine dair soruya yer verilmiştir. Bu sorunun seçenekleri arasında Atatürkçü, liberal, milliyetçi, sosyal demokrat, devimci, ülkücü, İslamcı, muhafazakâr, sosyalist, komünist ve diğer şıkki bulunmaktadır. Burada öğrencilere birden fazla şıkki işaretlemelerinin mümkün olduğu söylenmiştir. Bunun gerekçesi de, Türkiye'de bazı siyasi kimliklerin tek başlarına netlik taşımadıkları gerçeğidir. Birden fazla şıkkin işaretlenmesi mevcut siyasî tercihlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir. Meselâ, kendilerini Atatürkçü liberal, Atatürkçü sosyal demokrat, Atatürkçü sosyalist, Atatürkçü ülkücü ve Atatürkçü devrimci şeklinde tanımlayan kişi veya gruplar vardır ve bu gruplar birbirlerinden oldukça farklı düşünce ve yaklaşımlara sahiptirler. Aynı şekilde milliyetçi ve liberal kavramlarını da diğer dünya görüşleri ile bir arada anarak kendilerini tanımlayan kişi ve grupların varlığı da bir vakıdır.

2002 Dünya Futbol Kupasına katılacak olan ülkelerden bir kısmı listelerden seçilerek hayalî karşılaşmalar düzenlenmiştir. Çünkü hangi ülkelerin takımlarının ne zaman karşılaşacakları ve ilerleyen zaman içerisinde hangi ülke takımlarının ayakta kalacağı belli değildir. Bizim için önemli olan bundan da öte hangi ülkelerin Türk toplumu için ne ifade ettiğidir. Yahut Türk toplumu veya gençliğinin hangi ülkeleri ne şekilde tanıdığı ve ona karşı ne tür bir tutuma sahip olduğunun tespitidir. Kupaya katılan bir çok ülkenin takımı temsil bakımından bize bir fayda sağlayamayacağı düşünülerek çalışmada göz ardı edilmiştir.

Çalışmamızda seçilen ülkeler için belirli kıstaslar tespit edilmiştir. İlk sırada ya, sömürgeci bir geçmişe sahip olmuş veya dünya politikasında halen büyük bir etkisi söz konusu olan devletler seçilmiştir. Bunlar, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, Rusya ve Çin'dir. İkinci tür ülkeler ise dünya siyasetinde belirli bir etkisi olan gelişmiş ülkelerdir. Bunlar; Danimarka, Portekiz, İsveç ve Belçika'dır. Üçüncü tür ülkeler orta seviyede gelişmiş bulunan, dünya siyasetinde etkili bir aktör olamayan ve Türkiye'de de fazla tanınmayan ülkelerdir. Bu ülkeler ise Meksika, Uruguay, Arjantin, Güney Afrika, Kamerun ve Hırvatistan şeklinde belirlenmiştir. Dördüncü tür ülkeler ise Orta - Doğu ve İslam ülkeleri arasından seçilmiştir. Bu ülkelerin çoğu komşularımız arasından tespit edilmiştir. Ayrıca bu ülkelerle tarihî, coğrafi, dinî ve kültürel bağlarımız olduğu kadar pek çok konuda çatışmalarımız da bulunmaktadır. Bu yüzden öğrencilerin bu ülkelere yönelik tutum ve önyargıları çalışmamız bakımından önemlidir. Beşinci türe ise sadece bir ülke girmektedir. Bu ülke İsrail'dir. İsrail Orta-Doğu bölgesindeki konumu, Filistin sorunu ve Musevilerin dünya siyasetindeki etkinlikleri dolayısıyla çok özel bir noktada durmaktadır.

Çalışmamızın alanını bu şekilde belirledikten sonra 2002 Dünya Kupasına katılan ülke takımlarına baktığımızda, kupaya katılabilme hakkını elde etmiş ülkelerin böyle bir çalışma için yetersiz olduğu kanaatine vardık. Bu yüzden Dünya Kupasına katılmayan, fakat çalışmamız açısından ölçücülüğü bulunan ülkelere bir kısmını seçerek dahil ettik. Bu ülkeler, Irak, İran, Suriye, İsrail, Azerbaycan ve Afganistan'dır. Bu ülkelerin hayalî karşılaşmalarını 2002 Dünya Kupasına katılma hakkını elde etmiş olan ülkelere ayırarak "Muhtemel karşılaşmalarda (x) mi galip gelsin, yoksa (y) mi?" başlığı altında sıralamayı uygun gördük. (Çalışmanın anket sorularının düzenlendiği ve uygulandığı zaman itibarıyla Irak'ın başında Saddam Hüseyin bulunuyordu, henüz Irak işgal edilmemişti.)

Bütün bu ülkeler arasında hayalî 38 karşılaşma tasarlanmış ve anket soruları şeklinde sıralanmışlardır. Bu sorular sadece iki şıklı olarak düzenlenmiştir. Ülkelerin sadece birinin tercihi gerekmektedir.

Türkiye çalışmamız açısından özellikle seçilmemiştir. Öncelikle, Türkiye'nin anket formlarını dolduran öğrencilerin tümü tarafından desteklenebileceği ön kabulünden hareket edilmiştir. Fakat ülkemizin çalışmaya dahil edilmemesinin yegâne sebebi sadece bu değildir. Türkiye anketi cevaplandırılan öğrenciler tarafından büyük ölçüde desteklenmediği takdirde, bu

durumun çok özel ve başlı başına bir araştırma konusu olabileceği ve diğer tercihlerle ait yorumları etkileyebileceği hesaba katılarak bir başka çalışma için değerlendirmeye alınmıştır. Yine, Yunanistan'ın müsveddelerde yer almasına rağmen, öğrenciler tarafından doldurulmuş bulunan anket formları bilgisayara yükleneyeceği zaman anket sorularının arasına ilave edilmediği fark edilmiştir. Yunanistan'ın listede yer alamamış olması çalışmamız açısından önemli bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Öğrenci Profillerine Yönelik Anket Sonuçları

Anket formlarının çözümlenmesinden sonra ortaya şu şekilde bir tablonun çıktığı görülmektedir;

Anketleri cevaplandıran öğrencilerin 61'i kadın, 39'u erkektir.

Ankete katılan öğrencilerin uyruğu sorulmuştur. İlk şıkta "T.C", ikinci şıkta "yabancı uyruklu" ibaresi bulunmaktadır ve yabancı uyruklu kısmının yanına hangi ülkenin vatandaşı olduğuna dair bir boşluk bırakılmıştır. Buna göre, anket formlarını dolduran öğrencilerin tamamının "T.C" uyruklu olduğu görülmektedir.

Anketleri cevaplandıran öğrencilerin 55'i Felsefe, 27'si Sosyoloji, 16'sı Psikoloji ve 12'si de Tarih bölümlerinde okumaktadırlar.

Öğrencilerin buldukları sınıflara göre dağılımlarına bakıldığında ise çoğunluğunun üçüncü sınıfta okuduğu görülmektedir. 55 kişi üçüncü sınıfta okurken, ikinci sırayı 29 kişi ile dördüncü sınıfta okumakta olan öğrenciler almaktadır. Üçüncü sırayı da 13 kişilik sayı ile artık yıllar oluşturmaktadır. Geriye kalanları ise 2 kişi ile ikinci sınıf ve bir kişi ile birinci sınıf almaktadır.

Ankette öğrencilere doğdukları coğrafi bölge sorulmuştur. Buna göre, 52 kişi ile en fazla sayıyı Orta Anadolu ve ikinci sıranın ise 14 ile Akdeniz - Ege Bölgesinin aldığı görülmüştür. Diğer bölge doğumlular ise, Marmara Bölgesi 12 kişi, Doğu - Güneydoğu Anadolu Bölgesi 11 kişi, Karadeniz Bölgesi doğumlular da 7 kişidir. 4 kişi de Türkiye'nin dışında dünyaya gelmiştir.

Ailesinin ikameti hakkındaki soru yine bölge eksenli sorulmuştur. Buna göre, ailelerin 55'i Orta Anadolu Bölgesinde ikamet ederken, ikinci sırayı 20 ile Marmara Bölgesi almıştır. Üçüncü sırada 13 ile Akdeniz - Ege Bölgesi takip etmektedir. Doğu - Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 7 aile, Karadeniz

Bölgesinde 3 aile bulunmaktadır. Türkiye'nin dışında ikamet etmekte olan aileler sadece 2'dir.

Diğer bir soru da hayatlarının geçirildiği ilk on yıla ilişkin sorudur. Bu soruda kır, kasaba, kent, büyük kent ve ülke dışı şeklinde değil de yine bölgesel düzeyde sorulmuştur. Buna göre, Orta Anadolu 53 kişi ile ilk sırayı almıştır. İkinci sırayı Marmara Bölgesi 15 kişi ile alırken, üçüncü sırada 13 kişi ile yine Akdeniz - Ege Bölgelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu sayıları Doğu - Güneydoğu Anadolu Bölgeleri 8 kişi ile takip ederken, son sırada Karadeniz Bölgesi 6 kişi ile yer almaktadır. Son sırayı da hayatının ilk on yılını yurt dışında geçirmiş bulunan 4 kişi takip etmektedir.

Baba mesleğinin sorulduğu kısımda memur, işçi, çiftçi, esnaf / zanaatkâr, iş adamı, teknisyen / tekniker, mimar / mühendis, subay / astsubay, serbest meslek ve öğretmen seçenekleri konulmuştur. Buna göre, baba mesleği memur olan 29 kişi ilk sırayı almaktadır. O'nu 23 kişi ile serbest meslek, 11 kişi ile mimar / mühendis takip etmektedir. Daha sonra sırasıyla, öğretmen 10 kişi, esnaf / zanaatkâr 8 kişi, işçi 6 kişi, teknisyen / tekniker 4 kişi, iş adamı ve subay / astsubay 3'er kişi ve çiftçi ise 2 kişinin baba mesleğidir. Bir kişi ise bu şıkkı işaretlememiştir.

Diğer bir soru da annelerinin mesleğine yöneliktir. Bu sorunun şıklarında da yukarıda verilen meslek kategorileri kullanılmıştır. Ancak, subay / astsubay şıkkı kaldırılmıştır. Buna karşılık ev hanımı şıkkı ilâve edilmiştir. Buna göre, 65 kişinin annesinin ev hanımı olduğu görülmektedir. Bunu 13 kişi ile memur ve 12 kişi ile öğretmen izlemektedir. Diğerleri ise sırasıyla teknisyen / tekniker 5, serbest meslek 2, mimar / mühendis, esnaf / zanaatkar ve işçi 1'er kişi ile takip etmektedir.

Anne ve babalarının eğitim durumlarının tutum ve önyargıları analiz etmekte ölçü olarak kullanılabileceği düşünülerek buna ilişkin iki soru sorulmuştur. Bu iki sorunun şıkları tamamen aynı maddelerden oluşmaktadır. Mezun olunan en son okulun türüne yönelik olan bu sorudaki şıklar şu şekildedir: Okur - yazar değil, ilk okul mezunu, orta okul mezunu, lise veya meslek lisesi mezunu, üniversite veya yüksek okul mezunu.

Babalarının eğitim durumuna göre, en yüksek sayıyı 40 ile üniversite veya yüksek okul mezunlarının aldığı dikkati çekiyor. İkinci sırayı 31 ile ilk okul mezunları alıyor. 18 kişinin babasının eğitim seviyesi lise veya meslek lisesi olurken, 11 kişinin babasının eğitim durumu ise orta okul seviyesindedir.

Babası okur- yazar olmayan hiçbir öğrenciye rastlamıyoruz. Bu şıkkı işaretleyen yok.

Annelerinin eğitim durumuna gelince, eğitim seviyesinin birden düştüğü görülüyor. Burada ilk okul mezunlarının sayısı 39 ile en üst sırayı alıyor. Üniversite veya yüksek okul mezunlarının sayısının 23 ile burada ikinci sırayı aldığı dikkati çekiyor. Üçüncü sırayı bir sayı eksiği olan 22 ile lise ve meslek lisesi mezunları oluşturuyor. Babalarının eğitim durumları ile karşılaştırıldığında sıfır olan okur - yazar olmayanların sayısının annelerin arasında 12 kişi ile kabarık durumda bulunduğunu görüyoruz. Okur - yazar olmayanların sayısını ilk okul mezunları ile topladığımızda ise 51 ediyor ki, bu sayının da oldukça kabarık olduğunu söyleyebiliriz. Nihayet son sırayı 4 kişi ile orta okul mezunları alıyor.

Kendisini dünya görüşü bakımından nasıl hissettiklerine dair soruda katılımcılara belirli dünya görüşlerine ait şıklar verilmektedir. Liberal, sosyal demokrat, sosyalist, komünist, milliyetçi, İslamcı, muhafazakâr gibi. Bir de Türkiye bağlamında bir şey ifade eden kimlikler bulunmaktadır. Atatürkçü, devrimci, ülkücü gibi. Bu soruda birden fazla şıkkın işaretlenebileceği ifade edilmiştir. Buna göre öğrencilerin kendilerini dünya görüşü bakımından hangilerine mensup veya yakın hissettiklerine dair soruya şu cevaplar verilmiştir; Katılımcıların bir kısmı hiçbir şıkkı işaretlememeyi tercih ederken, bir kısmı da “diğer” şıkkının yanına “hiçbiri” yazmıştır. Bunların toplamı 14 kişi ile en kalabalık grubu oluşturmaktadır. İkinci olarak 13 kişi “sosyal demokrat” şıkkını işaretleyenler gelmektedir. Bunlara ilaveten kendilerine “Atatürkçü- sosyal demokrat” kimliğini uygun görenler 9 kişi ile üçüncü sıradadır. “sosyal demokrat- sosyalist” 4 kişi. “Sosyal demokrat- liberal” 2 kişi. Kendilerine sadece “Atatürkçü” sıfatını uygun görenler 8 kişidir. “Liberal” şıkkını tek başına işaretleyen 8 kişi bulunmaktadır. 8 kişi “sosyalist”, 4 kişi de “komünist” kimliğini benimsemektedir. 3 kişi “milliyetçi”, 1 kişi “İslamcı”, 2 kişi “muhafazakâr”, 1 kişi “anarşist”, 3 kişi “hümanist”, 1 kişi de “devrimci” şıklarını işaretlemiştir. 1 kişi de “milliyetçi - İslamcı” şıklarını imlemiştir. “Atatürkçü - sosyalist”, “Atatürkçü - milliyetçi”, “Atatürkçü - liberal” sentezleri birer kişi tarafından temsil edilmiştir. Diğer ilgi çekici kimlik tanımlamaları da şu şekildedir; “Atatürkçü - sosyalist- muhafazakâr”, “Atatürkçü - sosyalist - sosyal demokrat”, “Atatürkçü - milliyetçi - sosyal demokrat”, “Atatürkçü - milliyetçi - liberal”, “Atatürkçü - liberal - sosyal demokrat”, “sosyal demokrat - liberal - sosyalist”, “liberal - milliyetçi - muhafazakâr”. Bu şıklar veya kimlik arayışları birer kişi tarafından seçilmiştir. Burada dikkat çeken noktalardan biri

de gençlerin önemli bir kısmının birbirleri ile çelişebilecek düşünce şekillerinin sentezini yapmalarıdır. Dünya görüşleri veya ideolojiler konusunda yeterli birikime sahip olmadıkları, kafalarının bir hayli karışık olduğu görülmektedir.

Analizlerde kendisini dünya görüşü bakımından hangilerine mensup ve yakın hissettiğine, ailesinin ikamet ettiği yer, baba ve anne mesleği ile baba ve annenin eğitim seviyelerine göre düzenlenen tablolarda hangi ülkenin takımının galip gelmesini istediğine dair yapılan çözümlenmelerde anlamlı bir ilişkinin kurulamayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca sonuçların çok yoğun ve karmaşık olması yüzünden ve ankete katılan kişilerin azlığı sebebiyle de bu çabadan vazgeçilmiştir. Ancak, öğrenci profillerine ilişkin bu verilerin anket sonuçlarına göre ülke tercihlerinin sonuçları ile bağlantı sağlanmasında bir fikir verebileceği düşünülerek bu şekilde sunulması uygun görülmüştür.

Ülke Tercihlerine Yönelik Anket Sonuçları

“2002 Dünya Kupasına katılacak olan aşağıdaki ülkelerin yapacakları muhtemel karşılaşmalarda hangi ülkenin takımının galip gelmesini istersiniz?” tarzındaki sorulara ilişkin şıklara göre yapılan tercihler şu şekilde gerçekleşmiştir;

Fransa mı galip gelsin, Senegal mi? sorusuna katılımcılardan 21’i Fransa, 78’i Senegal demmiştir. Bir kişi bu şıkkı işaretlememiştir. Afrika’nın batısında yer alan bir İslam ülkesi olan Senegal Türkiye’de hakkında fazla şey bilinmeyen, fakat sömürgecilikten kurtulmuş mazlum bir ülke olduğu hissedilen bir memleketdir.

Uruguay mı galip gelsin, Danimarka mı? sorusuna katılımcılardan 58’i Uruguay, 41’i Danimarka demmiştir. Yine bir kişi bu şıkka dokunmamıştır. Güney Afrika’da bulunan bir ülke olan Uruguay Türkiye’de çok tanınmamaktadır. Fakat bir Avrupa ülkesi olan Danimarka karşısında desteklenmiştir.

Almanya mı galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusunda 58 kişi Almanya şıkkını işaretlerken, 42 kişi Suudi Arabistan şıkkını işaretlemiştir. Gelişmiş ve sömürgeci bir mazisi olan Almanya’nın Suudi Arabistan karşısında tercih edilmesi dikkat çekicidir.

Kamerun mu galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusunda ise, 80 kişilik bir çoğunluk Kamerun’u işaretlemiştir. Suudi Arabistan’ı işaretleyenler geriye kalan 20 kişidir. Kamerun bir Afrika ülkesidir ve Suudi Arabistan

karşısında bu mazlum ülke ezici bir çoğunlukla tercih edilmiştir. Suudi Arabistan petrol zengini bir ülkedir ve Amerika Birleşik Devletleri yanlısı olarak görülmektedir.

Almanya mı galip gelsin, Kamerun mu? sorusunda 68 kişi Kamerun'un galip gelmesini istemiştir. Almanya'yı işaretleyenler geriye kalan 32 kişidir. Almanya Suudi Arabistan karşısında desteklenirken, Kamerun karşısında büyük bir hezimete uğramış görünmektedir. Bu durum Suudi Arabistan'ın nasıl algılandığını da göstermektedir.

Portekiz mi galip gelsin, İngiltere mi? sorusunda Portekiz 78 kişi tarafından işaretlenmiştir. İngiltere'yi işaretleyen diğer 22 kişidir. Portekiz Avrupa'nın Güney Batısında yer alan sömürgeci bir maziye dayanan bir ülke olmasına rağmen, bu durumunu uzun müddet devam ettiren bir ülke olmaması İngiltere karşısında desteklenmesinin gerekçesi olabilir.

Portekiz mi galip gelsin, Fransa mı? sorusunda Portekiz'in galip gelmesini isteyenler, yukarıdaki Portekiz - İngiltere maçından daha fazla sayıdadır. Bu soruda 82 kişi Portekiz, 18 kişi de Fransa demiştir.

Arjantin mi galip gelsin, İngiltere mi? sorusuna 86 kişi gibi büyük bir çoğunluk Arjantin derken, sadece 14 kişi İngiltere demiştir.

Arjantin mi galip gelsin, İsveç mi? sorusunda yine Arjantin'in galibiyeti istenmiş, fakat bu defa sonuçlar Arjantin - İngiltere karşılaşması kadar farklı değildir. Burada Arjantin'in galip gelmesini isteyenler 63 kişi, İngiltere'nin galip gelmesini isteyenler ise 37 kişidir. Arjantin'in futbolda ekol olmuş bir ülke olmasının da bu tercihte rolü olabilir. Güney Amerika ülkesi olan Arjantin çok gelişmiş bir ülke değildir.

İtalya mı galip gelsin, Hırvatistan mı? sorusunda İtalya Hırvatistan'a tercih edilmiştir. Bu tercihte arada büyük farklılıklar yoktur. İtalya'yı tercih edenler 54, Hırvatistan'ı tercih edenler 46 kişidir. Hırvatistan Avrupa'nın gelişmemiş ve küçük ülkelerindendir ve Türkiye'de pek tanındığı söylenemez.

İtalya mı galip gelsin, Meksika mı? sorusunda ise, bu defa tercih edilen taraf Meksika'dır. Meksika'nın galibiyetini tercih eden kişi sayısı 65 iken, İtalya'nın galibiyetini tercih eden kişi sayısı 35'tir. Bir Orta Amerika devleti olan Meksika, bir Avrupa devleti olan İtalya'ya tercih edilmiştir.

Japonya mı galip gelsin, Belçika mı? sorusuna verilen cevaplara göre, Japonya'nın, Belçika'ya tercih edildiği görülmektedir. Japonya'nın galibiyetini

59 kişi isterken, Belçika'nın galibiyetini isteyenlerin sayısı 40'tır. Bu soruya bir kişi cevap vermemiştir.

Japonya mı galip gelsin, Rusya mı? sorusu yukarıdaki Japonya- Belçika şıkkına verilen cevaplarla sayı olarak tamamen aynıdır. Japonya'nın galibiyetini isteyenlerin sayısı 59, Rusya'nın galibiyetini isteyenlerin sayısı ise 40'tır ve yine cevap vermeyen bir kişi bulunmaktadır.

Japonya mı galip gelsin, Tunus mu? sorusuna verilen cevaplarda Japonya diyenler 51 kişi, Tunus diyenler ise 48 kişidir. Bu şıkkı da bir kişi işaretlememiştir. Japonya eksenli bu üç şıktan Japonya'nın Türk öğrencilerin gözünde müspet bir imgeye sahip olduğu görülmektedir. Bilhassa Tunus karşısındaki sonuç bunun göstergesidir. Çünkü, her hangi bir gelişmiş ülkenin Tunus karşısında tercih edilme ihtimali söz konusu olmayabilir.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, İtalya mı? sorusuna göre, İtalya Amerika Birleşik Devletleri karşısında çok ezici bir sayıyla tercih edilmiştir. Bu rakam 78 kişiye karşılık 22 seviyesindedir.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, Almanya mı? sorusuna verilen cevaplarda da Almanya'nın büyük bir çoğunluk tarafından tercih edildiği görülmektedir. Almanya'nın galip gelmesini isteyenler 72 kişi olurken, Amerika Birleşik Devletleri'nin galip gelmesini isteyenler sadece 27'dir. Bu soruya da bir kişi cevap vermemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, Rusya mı? sorusuna göre de tercih edilen taraf Rusya'dır. Bu tercihte 75 kişi Rusya'ya, 25 kişi de Amerika Birleşik Devletleri'ni desteklemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusunun cevaplarına göre galip gelmesi istenen taraf Suudi Arabistan olmasına rağmen, Suudi Arabistan'ı tercih edenler Amerika Birleşik Devletleri karşısında İtalya, Almanya ve Rusya kadar destek vermemişlerdir. Bu rakamlar, Suudi Arabistan 61, Amerika Birleşik Devletleri 37'dir. Bir kişi bu soruyu cevaplandırmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, Çin mi? sorusuna verilen cevaplara göre, Amerika Birleşik Devletleri karşısında Çin'e verilen destek te çok ciddi boyutlardadır. Bu rakamlar Çin için 78 kişi, Amerika Birleşik Devletleri için ise 21'dir. Yine bir kişi bu soruyu cevaplandırmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, Güney Afrika mı? sorusunu işaretleyenlerden 83'ü Güney Afrika'yı, sadece 17'si de Amerika Birleşik Devletleri'ni desteklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri karşısındaki en yoğun destek Güney Afrika'ya verilmiştir.

Rusya mı galip gelsin, Çin mi? sorusuna verilen cevaplar daha birbirine yakın seyretmektedir. Bu rakamlar Çin 53, Rusya 46'dır. Bir kişi yine bu soruyu cevaplandırmamıştır.

Meksika mı galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusunda Meksika'yı işaretleyenlerin sayısı bir hayli kabarıktır. Meksika'yı destekleyenlerin sayısı 74 iken Suudi Arabistan'ı destekleyenler 25'tir. Bu soruyu da bir kişi cevaplandırmamıştır.

Uruguay mı galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusuna verilen cevaplarda da Uruguay Suudi Arabistan karşısında ciddi şekilde desteklenmiştir. Uruguay'ın galibiyetini destekleyenlerin sayısı 75, Suudi Arabistan'ı destekleyenlerin sayısı da 24'tür. Bir kişi yine bu soruyu da cevaplandırmamıştır.

Tunus mu galip gelsin, Suudi Arabistan mı? sorusunun cevaplarında da Tunus'un Suudi Arabistan'a göre ezici bir üstünlükle tercih edildiği görülmektedir. Tunus 79 kişi tarafından işaretlenirken, Suudi Arabistan ise sadece 20 kişi tarafından işaretlenmiştir. Bu soruyu da bir kişi cevaplandırmamıştır. Suudi Arabistan eksenli son üç şıkta Suudi Arabistan'ın bir İslam ülkesi olmasına rağmen tercih edilmemesi çok dikkate değer bir vakıadır.

"2002 Dünya Kupasına katılabilmiş olsalardı aşağıdaki ülkelerin aralarında yapacakları muhtemel karşılaşmalarda hangi ülkenin takımının galip gelmesini istersiniz?" tarzındaki sorular dizisi dünya kupasına katılan ve katılamayan ülkelerin karmasından oluşmaktadır. Bu sorularda ilave edilmiş olan ülkeler, Irak, İran, Suriye, Azerbaycan ve Afganistan'dır. Buna göre alınan sonuçlar şöylece sıralanmaktadır;

Muhtemel karşılaşmalarda Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, yoksa Irak mı? sorusuna verilen cevaplarda Irak diyenlerin sayısı 64, Amerika Birleşik Devletleri diyenlerin ise 36 kişidir. (Bu anketlerin Irak'ın A.B.D tarafından işgalinden önce gerçekleştirilmiş olduğunu bir defa daha hatırlayalım.)

Muhtemel karşılaşmalarda Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, yoksa İsrail mi? sorusuna verilen cevaplar bir hayli ilgi çekicidir. Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk defa desteklediği görülmektedir. Hem de ciddi bir rakamla. Buna göre, Amerika Birleşik Devletleri'ni destekleyenlerin sayısı 66, İsrail'i destekleyenlerin sayısı ise 29'dur. Soruları cevaplandırmayanların sayısı da ilk defa bu kadar fazladır ve bu sayı da 5'tir.

Muhtemel karşılaşmalarda Amerika Birleşik Devletleri mi galip gelsin, yoksa İran mı? sorusuna verilen cevapların birbirine yakınlığı dikkati çekmektedir. Bu rakamlara göre İran'ı destekleyenlerin sayısı 50 olurken, Amerika Birleşik Devletleri'ni destekleyenlerin sayısı da 47'dir. Bu soruyu da 3 kişi cevaplandırmamıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda İsrail mi galip gelsin, yoksa Irak mı? sorusuna verilen cevaplara göre, Irak İsrail karşısında 72 kişi ile desteklenmiştir. İsrail'i destekleyenlerin sayısı da 27'dir. Bu soruyu da yine bir kişi cevapsız bırakmıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda İsrail mi galip gelsin, yoksa İran mı? sorusuna verilen cevaplarda 69 kişi İran'ın galip gelmesini isterken, İsrail'in galip gelmesini isteyenler sadece 29 kişidir. Bu soruyu da 2 kişi cevapsız bırakmıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda İsrail mi galip gelsin, yoksa Suriye mi? sorusuna verilen cevaplarda Suriye'nin galip gelmesini isteyenlerin sayısı İsrail karşısında İran'ın galip gelmesini isteyenlerden biraz daha fazladır. Bu sayı Suriye için 73, İsrail için 27'dir. Orta - Doğu coğrafyasını esas alan ve İsrail merkezli şıklarda İslam veya Arap ülkelerinin ciddi bir biçimde tercih edilmiş olması şaşırtıcı olmayan bir durumdur.

Muhtemel karşılaşmalarda İsrail mi galip gelsin, yoksa Güney Afrika mı? sorusuna verilen cevaplardan 87 kişinin Güney Afrika'yı, 11 kişinin ise İsrail'i desteklediği anlaşılmaktadır. Bu soruya iki kişi cevap vermemiştir.

Muhtemel karşılaşmalarda İran mı galip gelsin, yoksa Irak mı? sorusuna Irak galip gelsin diyenlerin sayısının çok yoğun olduğu dikkat çekicidir. Bu sayı Irak için 61, İran için ise 38 kişidir. Cevap vermeyen bir kişi bulunmaktadır.

Muhtemel karşılaşmalarda İran mı galip gelsin, yoksa Suriye mi? sorusuna 58 kişi Suriye cevabını verirken, 40 kişi İran demiştir. Bir kişi yine bu soruyu da cevapsız bırakmıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda İran mı galip gelsin, yoksa Azerbaycan mı? sorusuna verilen cevaplardan bir ülkeye verilen en büyük desteğin bu şıkta gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, Azerbaycan'ın galip gelmesini isteyenler 91 kişi, İran'ın galip gelmesini isteyenler ise 8 kişidir. Bir kişi yine bu soruyu da cevaplandırmamıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda Afganistan mı galip gelsin, yoksa Azerbaycan mı? sorusunda tercih edilen taraf yine Azerbaycan'dır. Ancak, bu defa biraz daha az kişi tarafından desteklenmektedir. Bu sayı 75 kişi Azerbaycan, 25 kişi Afganistan şeklindedir.

Muhtemel karşılaşmalarda Afganistan mı galip gelsin, yoksa İran mı? sorusuna verilen cevaplara göre, Afganistan 61 kişi tarafından desteklenirken, İran 38 kişi tarafından tercih edilmektedir. Yine bir kişi bu soruya da cevap vermemiştir.

Muhtemel karşılaşmalarda Afganistan mı galip gelsin, yoksa Irak mı? sorusunun cevaplarına göre de Afganistan'ın desteklendiği görülmektedir. Bu sayılar Afganistan için 58, Irak için ise 41'dir. Yine bu soruyu bir kişi cevapsız bırakmıştır.

Muhtemel karşılaşmalarda Afganistan mı galip gelsin, yoksa Suudi Arabistan mı? sorusunun cevaplarına göre de, Afganistan'ın Suudi Arabistan karşısında desteklendiği görülmektedir. 65 kişi tarafından Afganistan'ın galibiyeti için bu destek verilirken, 35 kişi Suudi Arabistan'a destek sağlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, 2002 Dünya Kupası karşılaşmaları henüz başlamadan önce, 14 ve 15.05.2002 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe ve Tarih Bölümü öğrencilerinden oluşan 100 kişilik bir gruba uygulanmış olan anket sonuçlarına dayanmaktadır.

Anket sonuçlarının SPSS programı ile analizlerinin yapılmasından sonra ortaya çıkan durum şu şekildedir; Az gelişmiş veya gelişmekte olan, mazlum milletler, sanayileşmiş ülkeler karşısında büyük ölçüde desteklenmiştir. Orta derecede gelişmiş ülkeler, dünya politikasında etkili olan sanayileşmiş ülkelere karşı tercih edilmiştir. Bunu ülkeler düzeyine indirdiğimiz zaman şu sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir:

Almanya, Amerika Birleşik Devletleri karşısında desteklenirken, Kamerun'la olan karşılaşmasında Kamerun tercih edilmiştir. Almanya'nın her iki ülke ile yapılan müsabakalar arasında yapılan tercih ortalaması 45'tir.

İngiltere, Arjantin ve Portekiz karşısında desteklenmeyen taraftır. İngiltere'nin Arjantin ve Portekiz karşısındaki tercih ortalaması 18'dir. Bu oran İngiltere'nin üniversite öğrencilerinin gözünde olumlu bir imgeye sahip olmadığını göstermektedir.

Japonya, Belçika, Rusya ve çok dikkat çekici bir biçimde Tunus karşısında da desteklenmiştir. Bu destek Japonya'nın nasıl algılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu ülkenin karşılaşmalardaki tercih ortalaması 56.3'tür. Bu durum Japonya'nın üniversite öğrencilerinin nezdinde olumlu bir tutuma sahip olduğunu işaretidir. Japonya ve Türkiye tarihleri boyunca düşmanca bir tutum içerisinde olmamışlardır. Ayrıca Japon kalkınması Türk aydınları arasında uzun süre cazibe noktası olmuştur. Bu ülkenin 2. Dünya Savaşı esnasında maruz kaldığı mağduriyet de Türk insanının zihninde bir iz yaratmış olmalıdır. Japonya Türkler arasında hiçbir gelişmiş ülkenin olmadığı kadar sempatiye sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri, İsrail haricindeki hiçbir ülke takımıyla yaptığı hayalî karşılaşmalarda desteklenmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı İtalya, Almanya, Rusya, Suudi Arabistan, Çin, Güney Afrika, Irak ve İran'la yapılan hayalî karşılaşmalarda bu ülkelerin takımları ciddi sayı farklarıyla tercih edilmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaşmalardaki tercih ortalaması 33.1'dir. Bu ülke için düzenlenen karşılaşma sayısı 9'dur ve her seviyedeki ülke ile tasarlanmıştır. Ortalamayı bir parça artıran İsrail karşısındaki 66 kişilik destektir. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nin üniversite öğrencilerinin gözünde olumlu bir tutuma sahip olmadığını göstermektedir.

Zengin bir Orta - Doğu ve İslam ülkesi olan Suudi Arabistan sadece Amerika Birleşik Devletleri ile olan hayalî karşılaşmada desteklenen taraftır. Bunun haricindeki bütün karşılaşmalarda karşı ülkenin takımı desteklenmiştir. Hayalî karşılaşmaların yapıldığı bu ülkeler; Almanya, Kamerun, Meksika, Uruguay, Tunus ve Afganistan'dır. Bu ülkenin tercih ortalaması 32.4'tür. Suudi Arabistan için 7 ülke ile karşılaşma düzenlenmiştir. Bu ülkeler arasında ortalamayı yükselten 61 kişi ile Amerika Birleşik Devletleri karşılaşmasıdır. Bu çalışmanın verilerine göre Suudi Arabistan İslam ülkeleri arasında en az tercih

edilen ülke olarak dikkati çekmektedir. Petrol zengini, ihtişam içinde yaşayan bir ülke olmasının yanında Amerika Birleşik Devletlerinin Orta – Doğu'daki en yakın müttefiklerinden biri olmasının da bunda payının bulunduğu düşünülebilir. Suudi Arabistan'ın mazlum bir ülke şeklinde algılanmadığı açıktır.

İsrail hiçbir ülkenin takımı ile yaptığı hayali karşılaşmada desteklenmeyen yegâne ülkedir. Üstelik, bu karşılaşmalarda İsrail lehine verilen tercih sayılarının da oldukça düşük bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Irak, İran, Suriye ve Güney Afrika'dır. 5 ülke ile yapılan hayali karşılaşmalarda İsrail'in tercih ortalaması 24.6'dır. İsrail en az tercihi 11 kişi ile Güney Afrika karşısında sağlamıştır. İsrail'in bu kadar az destek almış olması ona karşı önyargıların boyutunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. İsrail – Filistin çatışması, Filistin sorunu, İsrail'in Orta – Doğu'daki konumu ve Siyonizm ile ilişkilendirilmesinin de bu konuda etkili olduğu düşünülebilir. Bölgede Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte çağrışım yaratan İsrail'in tercih edilmeme sebepleri arasında bu yakın ilişkinin de payının varlığından söz edebiliriz.

Irak için Amerika Birleşik Devletleri, İsrail, İran ve Afganistan ile hayali karşılaşmalar düzenlenmiştir. Irak'ın bu karşılaşmalardaki tercih ortalaması 35.5'tir. Amerika Birleşik Devletleri karşısında 64, İsrail karşısında 72, İran karşısında da 61 kişi tarafından desteklenmiştir. Afganistan karşısındaki müsabakada Afganistan'a verilen destek 58 kişidir. Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail haricinde İran karşısında da desteklenmiş olması önemlidir. Bu durum üzerinde anketlerin uygulandığı dönem itibariyle İran'ın Türkiye'deki rejime yönelik olarak muhtemel endişeler yaratmasının rol oynadığı düşünülebilir.

İran 5 ülke ile hayali karşılaşmalar yapmıştır ve tercih ortalaması 51.6'dır. Karşılaşma düzenlenen ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri, İsrail, Irak, Suriye ve Azerbaycan'dır. Bu ülkeler arasında İran sadece Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail karşısında desteklenmiştir. En yüksek desteği 69 kişi ile İsrail karşısında alırken, Amerika Birleşik Devletleri karşısındaki desteği 50 kişidir. Bu karşılaşmada Amerika Birleşik Devletleri 47 kişi tarafından desteklenmiştir. 3 kişi bu şıkkı işaretlememiştir. İran'ın her ki ülke ile yaptığı hayali karşılaşmaların sonuçlarına göre, İsrail ile olan karşılaşmasında, Amerika Birleşik Devletleri karşısında almış olduğu destekten çok daha fazla

desteklenmiş olması özellikle, dikkat çekicidir. Bu durum üniversite öğrencilerinin İsrail'e karşı Amerika Birleşik Devletleri'nden daha yoğun bir şekilde olumsuz bir tutum içerisinde bulduklarını göstermektedir. Diğer önemli husus ta, dönem itibariyle İran'ın Amerika Birleşik Devletleri karşısında çok ciddi bir destek alamadığı gerçeğidir. İlginç olan bir diğer nokta da Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail karşısındaki 66 kişilik desteğinden sonra, en fazla tercihi 47 kişi ile İran karşısında sağlamış olmasıdır.

Suriye için tasarlanmış olan hayalî karşılaşmalar İsrail ve İran ile gerçekleştirilmiştir. Suriye bu karşılaşmalarda İsrail'e karşı 73, İran'a karşı 58 kişi ile desteklenmiştir. Tercih ortalaması 65.6'tır ve aslında sadece iki ülke ile karşılaşma yapılmış olması bu ülke hakkındaki tutum ve önyargıya yönelik yorumda bulunma imkânını zorlaştırmaktadır.

Azerbaycan için düzenlenen hayalî karşılaşma sayısı da sadece 2'dir ve bu ülkeler İran ve Afganistan şeklinde belirlenmiştir. Azerbaycan İran karşısında 91, Afganistan karşısında ise 75 kişi tarafından desteklenmiştir. Tercih ortalaması 83'tür. Azerbaycan'ın bir Türk Cumhuriyeti olmasının onun desteklenmesinin temel sebebi olduğu açıktır. Üniversite öğrencilerinin yoğun tercihi 2 karşılaşmada bile kendisini göstermiştir.

Afganistan için düzenlenen hayalî karşılaşmalar Azerbaycan, İran, Irak ve Suudi Arabistan ile gerçekleştirilmiştir ve tercih ortalaması da 52.25'tir. Bu karşılaşmalardan sadece Azerbaycan karşısında desteklenmeye Afganistan diğer üç ülkeye karşı tercih edilmiştir. İran, Irak ve Suudi Arabistan'a karşı da tercih edilmiş olması bu ülkelere yönelik tutumlar için bir ipucudur. Bu durum Afganistan'ın mağdur ve mazlum bir ülke olması, Türkiye'ye hasım bir tavır içerisinde bulunmamasının yanında diğer ülkelere karşı da olumsuz tutum ve önyargıların varlığına da işaretir.

Görüldüğü üzere, Hacettepe Üniversitesinin ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin dünya politikasında etkili olan, sanayileşmiş, büyük devletlere karşı, orta seviyede gelişmiş veya sanayileşmemiş, yahut az gelişmiş devletlere daha çok destek vermektedirler. Bir başka ifade ile mazlum ve mağdur ülkelere yana bir tavır sergilemektedirler. Bunun yanında tarihî, coğrafi ve kültürel faktörlerin de bazı ülkelere karşı öğrencilerin olumlu yahut olumsuz bir tutuma sahip olmalarında etkili bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu çalışmanın yapıldığı ve 2002 Dünya Kupasının gerçekleştiği tarihler 11 Eylül saldırılarının ve akabinde gerçekleşen hadiselerin bir hayli öncesine rastlamaktadır. Ankete esas olan hayali karşılaşmalar günümüzde uygulandığında sonuçlar çok farklı çıkabilecektir. Bazı ülkelere karşı olumlu veya olumsuz tutumların bir hayli değişmiş, yahut şiddeti artmış olduğunu görmek mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bilgin, Nuri; 1994. **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık. cup2002.cjb.net.geocities.com/eleme 2002
- Cüceloğlu, Doğan; 1991. **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi.
- Çakır, Ahmet; 2002, **Millî Takım ve Dünya Kupası**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Dünya Atlası 2005**; 2003. Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Dünya Kupası**, 2002; İletişim Yayınları, İstanbul.
- Freedman, Jonathan I., Sears, David O., Carlsmith J. Merrill, 1998; **Sosyal Psikoloji**, İmge Kitabevi, Çev. Ali Dönmez, 3. Baskı, İstanbul.
- Güley, Erden, 2002, "Futbol Bizim Dünyamız", **Top Bir Dünyadır**, (Gn. Koordinatör: Münevver Emiroğlu), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hocaoğlu, Durmuş, 08, 07. 2002," Futbol İnsana Neler Öğretiyor?", **Zaman Gazetesi**,
- Horak, Roman; Reiter, Wolfgang; Bora, Tanıl (Derleyenler); 2001; **Futbol ve Kültürü – Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler**, İletişim Yayınları, 3. Baskı. İstanbul.
- Hortaçsu, Nuran; 1998. **Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler**, İmge Kitabevi.
- Kâğıtçıbaşı, Çiğdem, 1983. **İnsan ve İnsanlar**, Beta Basım/ Yayım Dağıtım, 5. Baskı.
- Kâğıtçıbaşı, Çiğdem, 1999. **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, 10. Baskı.
- Kıvanç, Halit; 2002, **Kupaların Kupası - Dünya Kupası – 1930'dan 2002'ye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Krech, David; Crutchfield, Richard S., **Sosyal Psikoloji – Teori ve Problemler**, Çeviren: Erol Güngör, Ötüken Yayınları, 3. Baskı.
- Kuper, Simon; 1996; **Futbol Asla Sadece Futbol Değildir**, Sabah kitapları, Türkçesi; Sinan Gürtunca.
- Lord, Charles G., 1997; **Social Psychology**, Harcourt Brace & Company, Orlando (in Florida), USA.
- Okyay, Sevin; 2002; **Gol Atan Kaleye**, Phoenix Yayınevi.
- Sakallı, Nuray; 2001. **Sosyal Etkiler – Kim Kimi Nasıl Etkiler**, İmge Kitabevi.
- Stemmler, Theo; 2000, **Futbolun Kısa Tarihi**, Çev. Necati Ago, Dost Kitabevi Yayınları.
- Şerif, Muzaffer; Şerif, Carolyn; 1996. **Sosyal Psikolojiye Giriş I - II**, Sosyal Yayınları.
- Talu, Umur, 20. 06. 2002, "Milliyetçiliğin Böylesi", **Star Gazetesi**.
- Tolan, Barlas; İsen, Galip; Batmaz, Veysel; 1991. **Sosyal Psikoloji**, Adım Yayıncılık.
- Top Bir Dünyadır**; (Gn. Koordinatör ; Münevver Erminoğlu), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Voight, Dieter, 1998, **Spor Sosyolojisi**, Alkım Yayınları.